

RhetoricaScandinavica

Online, vol 27 / 2023

**TEMA:
Retorik utan gränser**

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 87 - 2023

Rhetorica Scandinavica

retorikforlaget.se

Huvudredaktör Eirik Vatnøy
eirik.vatnoy@iln.uio.no

Redaktion Janne Lindqvist
Øyvind Ihlen
Sine Nørholm Just

Redaktionsråd

Kjell Lars Berge, Oslo	Christine Isager, København
Otto Fischer, Uppsala	Christian Kock, København
Jonas Gabrielsen, Roskilde	Marie Lund, Aarhus
Marie Gelang, Örebro	Brigitte Mral, Örebro
Lennart Hellspong, Södertörn	Anders Sigrell, Lund
George Hinge, Aarhus	Jan Svennevig, Oslo
Elisabeth Hoff-Clausen, København	Orla Vigsø, Göteborg
Jens Elmelund Kjeldsen, Bergen	

Beställ/bestil På Retorikförlagets hemsida kan du beställa nummer från Rhetorica Scandinavicas arkiv:
www.retorikforlaget.se

Administration Retorikförlaget AB, Drottninggatan 30, S-252 21 Helsingborg, Sverige
rhetorica@retorikforlaget.se · www.retorikforlaget.se

**Kontakt:
Danmark** Sine Nørholm Just, Institut for Kommunikation
og Humanistisk Videnskab, Roskilde
Universitet, Universitetsvej 1, Bygning: 40.3, 4000 Roskilde
Tel. +45 4674 3363, sinenjust@ruc.dk,

Norge Øyvind Ihlen, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet
i Oslo, Postboks 1093 Blindern, 0317 Oslo
Tel: +47 22850422, oyvind.ihlen@media.uio.no

Sverige & Finland Janne Lindqvist, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala
Universitet, Box 632, 751 26 Uppsala
Tel: +46 (0)18-471 2960, janne.lindqvist@littvet.uu.se

© Författarna & Retorikförlaget AB 2023.

Alla rättigheter förbehålles. Kopiering utan förlagets medgivande är förbjuden. Gäller även för undervisningsbruk.

Ansvarig utgivare enligt svensk lag: Peter Ström-Søeberg
ISSN 1397-0534 (print) / 2002-7974 (online)

<https://doi.org/10.52610/CMUC2085>

Mats Landqvist

Introduktion: Retorik utan gränser

Introduktion s 9-14

Laurie E. Gries

Rhetorical Data Studies: A Methodology for doing Scholarly Activism through Data Advocacy

This article by Laurie Gries extends a keynote talk given at the 2022 Nordic Conference on Research in Rhetoric. In this piece, Gries describes a data advocacy project called The Swastika Counter Project that she has been working on for five years to help account for the swastika's contemporary circulation and consequentiality in the United States. In addition to discussing the digital research method called iconographic tracking that she adapted for this research, Gries introduces a methodology she calls rhetorical data studies, which, she suggests, can be useful for negotiating the rhetorical politics of accountability that are always involved in doing data advocacy work in ethical and just ways. Gries ultimately challenges rhetoricians across both sides of the Atlantic to take up rhetorical data studies to confront the intensification of discrimination, harassment, and intimidation currently being felt within and across local, national, and transnational borders.

Abstract s 5 · Artikel s 15-34

Jon Viklund

Ritualisering i svensk politik. En retorisk studie av sociala dramer och politiska gemenskapsritualer

Artikeln undersöker ritualisering i svensk politik. Den politiska rapporteringen är till en inte oväsentlig del upptagen med politikernas symboliska handlingar, ofta strategiskt iscensatta av aktörerna själva: politiker visar upp sig deltagande i gemensamma måltider, ute på resa, i naturen. Symboliska handlingar får även en betydande roll i samband med kriser och skandaler, som i regel resulterar i dramer med upprepade handlingsmönster. Studien syftar till att demonstrera sådana mönster och peka på bakomliggande motiv. Den inleds med en diskussion av ritualbegreppet och presenterar termer som socialt drama, liminalitet och mimetiskt begär. Den avslutas med en diskussion om de legitimerande ritualer som präglar konstitutionen av politiska koalitioner i Sverige under de senaste åren.

Abstract s 6 · Artikel s 35-52

Patrik Mehrens

Borgfreden – ett socialt drama med rituella inslag

En återkommande företeelse i svensk politik är den så kallade borgfreden, när de politiska partierna mot bakgrund av en kris – till exempel ett krig, en pandemi eller ett mord på en politiker – tillfälligt avvecklar de politiska stridigheterna och ställer sig bakom en till synes enad front. Borgfreden är retoriskt intressant eftersom den tvingar politikerna att iklä sig nya roller och delvis omdefinierar spelreglerna för den politiska kommunikationen, samtidigt som konflikterna lever kvar under ytan. Genom kombinationen av politisk samförståndskultur, rolltagande och latent konflikt kan borgfreden betraktas som ett socialt drama med rituella inslag, där politikernas sätt att språkligt navigera blir särskilt intressant. I

följande artikel ges några exempel på hur svensk politisk retorik tagit sig uttryck under perioder av borgfred från första världskriget fram till idag. En slutsats är att borgfreden fungerar som en övergångsritual där en av funktionerna är att upprätthålla den politiska kulturens konfliktdimension.

Abstract s 7 · Artikel s 53-71

Iben Brinch

Etos i skrift, sak og sjel

– tanker om skrivning som karakterskaping

Lange, drøye skriveprosesser åpner ikke bare en mulighet for å forme og finpusse etos med tanke på et endelig mål om å vinne frem med et budskap, prosessene gir også anledning til å utvikle karakteren til forfatteren. Skrivning overskrider grensene mellom etos forstått som bevismiddel og etos forstått som den bakenforliggende karakteren til den som skriver. Grenseoverskridelsen skjer fordi skrivning utvider det kairotiske rommet for retorisk ytring, slik at estetiske utprøvinger og etiske overveielser får plass. Naturligvis ligger en helt vesentlig del av kraften i etos i valget av saken du skriver om, og innholdet i teksten. Enhver sak vil smitte av på og sette rammer for den enkeltes sjel, mens prosessen med å forme den retoriske diskurs vil skjerpe den og gi den et uttrykk. Å forme etos tekstuell er å transformere etos, og teksten som står igjen, etterlater spor etter forfatteren og demonstrerer skrivningens mulige utviklingsrom for leseren.

Abstract s 8 · Artikel s 72-88

Recensioner

Frederik Appel Olsen anmelder *The Virtues of Green Marketing: A Constructive Take on Corporate Rhetoric*. Erik Bengtson og Oskar Mossberg, s 89-94

John Magnus R. Dahl anmelder Christian Kock og Marcus (red): *Rhetorical Argumentation: The Copenhagen School*, s 95-100.

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 2002-7974

No 87, 2023, pp 53–71, Publisher: Retorikförlaget AB

 <https://www.doi.org/10.52610/rhs.v27i87.118>

Author Patrik Mehrens, Uppsala University

 <https://orcid.org/0000-0001-8528-2008>

Title The Party Truce – A Social Drama with Ritual Elements
[”Borgfreden – ett socialt drama med rituella inslag”].

Abstract A recurring phenomenon in Swedish domestic politics is the party truce (“borgfreden”), when political parties, against the background of a national crisis – e.g. war, the outbreak of a pandemic, or the murder of a politician – temporarily cancel all political controversies and gather behind a united front. The party truce is rhetorically interesting since it compels politicians to adjust their political personas, and partly redefines the norms of political communication, while at the same time political conflict remains an undercurrent. Through the combination of political consensus culture, the role-taking of politicians, and the latency of political conflict, the party truce can be understood as a social drama containing ritual elements, where the communicative strategies of politicians become especially interesting. In the following article, a few examples are given of how Swedish political rhetoric has been shaped during periods of truces from the outbreak of World War I until today. One important conclusion is that the party truce can be understood as a process of ritual victimization, one of whose functions is to maintain the dimension of conflict in domestic politics.

Keywords Burgfrieden, party truce, political rhetoric, ritual, social drama, Turner

*Patrik Mehrens er lektor i Institutionen för litteraturvetenskap och retorik, Uppsala universitet.
0000-0001-8528-2008 / patrik.mehrens@littvet.uu.se*

Patrik Mehrens:

Borgfreden – ett socialt drama med rituella inslag

En återkommande företeelse i svensk politik är den så kallade borgfreden, när de politiska partierna mot bakgrund av en kris – till exempel ett krig, en pandemi eller ett mord på en politiker – tillfälligt avvecklar de politiska stridigheterna och ställer sig bakom en till synes enad front. Borgfreden är retoriskt intressant eftersom den tvingar politikerna att iklä sig nya roller och delvis omdefinierar spelreglerna för den politiska kommunikationen, samtidigt som konflikterna lever kvar under ytan. Genom kombinationen av politisk samförståndskultur, rolltagande och latent konflikt kan borgfreden betraktas som ett socialt drama med rituella inslag, där politikernas sätt att språkligt navigera blir särskilt intressant. I följande artikel ges några exempel på hur svensk politisk retorik tagit sig uttryck under perioder av borgfred från första världskriget fram till idag. En slutsats är att borgfreden fungerar som en övergångsritual där en av funktionerna är att upprätthålla den politiska kulturens konfliktdimension.

Bakgrund, syfte och metod

När första världskriget bryter ut sensommaren 1914 skickar Socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting följande telegram till dåvarande statsministern och högerledaren Hjalmar Hammarskjöld: ”Socialdemokratiskt valmöte, samlat i Kisa för att stödja arbetarepartiets reformpolitik, vill betyga att regeringen, då den i nuvarande hotande världsläge strävar att till det yttersta vidmakthålla Sveriges neutralitet, härutinnan kan påräkna fullt förtroende från ett enigt folk” (Bäckström, 1958, s. 117). Hammarskjölds svar kommer snabbt: ”Med uppriktig glädje och tacksamhet har jag mottagit det värdefulla vittnesbördet om alla svenskers eniga samverkan under dessa allvarliga dagar” (Wretling, 1937, s. 3).

Det så kallade Kisatelegrammet från Branting till Hammarskjöld är ett tidigt svenskt exempel på proklamerandet av vad som senare kommit att kallas politisk borgfred. Liknande politiska eldupphör initierades på flera håll i Europa i samband med krigsutbrottet, till exempel i Tyskland och Frankrike, och företeelsens moderna benämning kan härledas till den tyska *Burgfrieden* 1914, då fackföreningarna införde strejkstopp, och det tyska socialdemokratiska partiet inte motsatte sig den sittande regeringens förslag på krigsfinansiering (Keil, 2014, s. 104–106). Ordet ”borgfred” har dock historiskt äldre rötter och avser från början ”det rättsskydd som under medeltiden infördes såväl på kontinenten som i Norden för befästa orter, slott och gårdar där konungen brukade vistas” (*Nationalencyklopedin*). I vår tid har borgfred definierats som ”en överenskommelse mellan två i allmänhet stridande parter om att hålla fred för att kunna bekämpa en gemensam yttre fiende” (*Förvaltningshistorisk ordbok*), men samtidigt står det klart att ordet inte har någon entydig innebörd utan metaforiskt används för att beteckna olika slags politiska överenskommelser. En vanlig användning är för att beskriva den politiska vapenvila som utlöses av nationella eller internationella kriser, som efter mordet på den socialdemokratiska utrikesministern Anna Lindh 2003 då samtliga riksdagspartier la ner sina valkampanjer inför folkomröstningen om euron, eller vid coronapandemins utbrott 2020 när partierna slöt upp bakom regeringens krishantering. Men som dessa exempel visar kan vapenvilan ta sig flera olika uttryck: en borgfred kan innebära att en debatt eller kampanj läggs på is, men också att oppositionen ställer sig bakom konkreta politiska beslut, såsom var fallet i samband med den svenska finanskrisen 1992 då den socialdemokratiska oppositionen slöt upp bakom två av den borgerliga regeringens finansiella krispaket (Lewin, 1996, s. 9–10).

En borgfred kan också gälla såväl enstaka beslut som mera långtgående samarbeten. I nyhetsrapporter om svensk kommunpolitik används beteckningen till exempel ofta om de förhållandevis frekventa och långsiktiga kollaborationer som förekommer mellan partier på olika sidor av blockgränsen (se t.ex. Lejon, 2022; Åsling, 2022), och i dessa fall är det snarare politisk pragmatism än akuta kristillstånd som föranleder samarbetet. Det senare anknyter till hur termen borgfred också kan användas på ett mera generellt plan för att beskriva en anda av samförstånd mellan olika parter. Stark (2010) använder exempelvis termen för att beskriva Saltsjöbadsavtalet 1938 mellan Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen, men metaforen får också sammanfatta hela den ”samförståndsanda, kompromissvilja och känsla av nationell intressegemenskap som ansetts präglade Sverige under folkhemsåren” (Stark, 2010, s. 91). Den senare aspekten är betydelsefull. Trots att ”borgfred” kan beteckna en rad olika typer av konkreta överenskommelser så har metaforen en stark anknytning till vad som beskrivits som den svenska ”konsensuskulturen” (Möller, 2004, s. 64; Sannerstedt, 1992, s. 24–27). Dick Harrison har till och med talat om att det i Sverige rått en ”stark inre borgfred” ända sedan Gustav Vasas tillträde till tronen, och han kopplar samman begreppet med de principer för maktindelning som utvecklats och varit centrala för landets styre under de senaste 500 åren (Olsson, 2023). Ordet ”borgfred” betecknar alltså inte enbart olika former av politiska avtal, utan konnoterar även en stark tra-

dition i svensk politisk kultur, en tradition som inte enbart vilar på en grundläggande värdegemenskap i samhället, utan som i modern tid även kan kopplas till hur ett proportionerligt valsysteem och återkommande minoritetsregeringar tvingat fram en stark samarbetskultur inom politiken (Gustafsson, 2018, s. 74).

I följande artikel vill jag närma mig den politiska borgfreden från ett retoriskt perspektiv, med det övergripande syftet att fördjupa kunskapen om samtida svensk politisk kommunikation i skärningspunkten mellan konflikt och samförstånd. Min utgångspunkt är att borgfreden å ena sidan utgör en återkommande, väl etablerad politisk tradition med tydlig förankring i svensk konsensuskultur, där politiker förväntas samarbeta för det allmännas bästa, men å andra sidan också – just genom sin karaktär av fred – utgör en avvikelse från det gängse politiska livet. Samtidigt som borgfreden förverkligar en central aspekt av den svenska samförståndsandan, så är den ett brott mot den konfliktdimension som också är utmärkande för relationen mellan de olika politiska partierna och blocken (för en beskrivning av förhållandet mellan konsensus och konflikt i svensk politik, se t.ex. Lewin, 2022, s. 27–28).

Dessa två aspekter gör att jag vill studera borgfreden både som en form av ritual och som ett drama. Det rituella framträder i borgfredens karaktär av tradition, det vill säga att den är återkommande, men även i att den utgör en bearbetning av en kris i syfte att hålla samman ett kollektiv. Den dramatiska aspekten framträder å sin sida i att borgfreden bryter mot politikens konfliktdimension. Det är ett brott som innebär att nya spänningar uppstår mellan partierna, spänningar som inte sällan fångas upp och förstärks av nyhetsmedierna genom bevakningar av hur väl borgfreden respekteras och genom spekulationer om när och varför en borgfred kommer att upphöra. Men det är också spänningar som kan avläsas i hur politiker under en borgfred balanserar sina hänsyn till vapenvilan med behovet av att ge uttryck för och förverkliga den egna politiken. En borgfred kan sägas etablera ett disciplinerande kommunikativt ramverk som tillfälligt förändrar villkoren för den politiska kommunikationen. Ett rituellt inslag i det rolltagande som dessa nya villkor tvingar fram utgörs av offret: under en borgfred måste en politiker i opposition försaka delar av den egna politiska retoriken, och i artikeln ges bland annat exempel på hur graden av uppoffring kan variera mellan olika borgfreder. Under perioder av hög konfliktnivå inför, under och efter en borgfred kan offret därtill utsträckas till borgfreden själv. Det sker som regel när det finns ett starkt motstånd mot borgfreden. Vid dessa tillfällen används metaforen i sig som en argumentativ utgångspunkt i den politiska debatten, vilket kan förstås som att den förvandlas till en rituell symbol som själv blir föremål för ett offer. Som rituell symbol genomgår också borgfreden en retorisering, det vill säga en process där begreppet i sig blir både mångtydigt och argumentativt laddat.

Undersökningens metodiska ansats är hermeneutisk, och tar form som en uttolkning av borgfredens funktioner, där begreppets såväl denotativa som metaforiska respektive argumentativa dimensioner uppmärksammas. Analysen av borgfreden som ritual och drama hämtar teoretiskt stöd från den brittiske antropologen Victor Turner och dennes idéer om ”socialt drama” (Turner 1980; 1982). I analysen av de offer som genomförs under en borgfred hämtas teoretiskt stöd från René

Girard och dennes teori om surrogatoffret (Girard, 1972/1977). Begreppet retorisering hämtas från Mehrens och Viklund (Mehrens & Viklund 2013). Samtliga begrepp presenteras närmare nedan. Undersökningen gör inte anspråk på generella slutsatser om borgfreden som politiskt fenomen. Analysen utgår istället från några exempel som är representativa för den rituella och dramatiska tendens som kan vara utmärkande för borgfreder i svensk politik. Syftet med artikeln är inte att teckna en historisk utveckling, utan snarare att utveckla ett analytiskt fruktbart perspektiv på perioder av politisk vapenvila. De exempel jag undersöker är de borgfreder som inträder vid Sveriges ordförandeskap i EU 2001 respektive 2009, samt mellan Branting och Hammarskjöld vid första världskrigets utbrott 1914, men hänvisningar görs även till borgfreden vid coronapandemins utbrott i mars 2020. Exempelen är valda utifrån kontrasterande aspekter, som belyser olika grader av hög respektive låg konfliktnivå i svensk politik, och som visar olika grader av självupppoffring hos medverkande politiker, liksom olika grader av retorisering av metaforen ”borgfred”.

Teoretiska begrepp

I artikeln analyseras den svenska politiska borgfreden som ett socialt drama med rituella inslag. Begreppet ”socialt drama” är hämtat från Victor Turner som ursprungligen utvecklade begreppet genom studier av Ndembufolket i Zambia (Turner, 1977), men som också ansåg att begreppet kunde användas för att studera ”complex, large-scale societies” (Turner, 1982, s. 23). För Turner utgör det sociala dramat en övergång från ett stadium till ett annat, och processen är meningsskapande, det vill säga övergången ger upphov till nya symboler, såväl verbala som icke-verbala, och ofta återspeglar processen en social förändring. Turners teori är starkt influerad av Arnold van Gennep och dennes idé om övergångsritualer (*rites de passage*). I van Genneps antropologi beskrivs övergångsritualen som bestående av tre faser: separation, liminalitet och inkorporering. Separationen innebär att det rituella subjektet avskiljs från den konventionella sociala ordningen. Det liminala utgör den meningskapande övergång där symboler förvrängs och där nya symboler uppstår. Inkorporeringen, slutligen, innebär att det rituella subjektet återvänder till den sociala ordningen men med en ny status (van Gennep, 1960/2019, s. 10–13). I sin teori om det sociala dramat kom Turner särskilt att intressera sig för den liminala fasen, det vill säga själva övergångsfasen i ritualen. Han kallar denna fas för en ”anti-struktur” vars främsta kännetecken är att den gängse sociala ordningen rubbas, att subjektens roller kastas om och att symboler fylls med nya innebörder (Turner, 1967, s. 93–111). Ett socialt drama betecknar vidare en krissituation av något slag (ett av hans exempel är Watergateskandalen (Turner, 1982, s. 74)), där rituella beteenden och symboler blir väsentliga för att hantera och övervinna krisen. Det sociala dramat utmärks också av sin kontrast till den gängse sociala ordningen; det kan till exempel komma till uttryck genom överträdelse av traditionella normer eller sedvänjor: “[...] a social drama first manifests itself as the breach of a norm, the infraction of a rule of morality, law, custom, or etiquette, in some public arena” (Turner, 1980, s. 150). Det sociala dramat som en avvikelse från den sociala ordnin-

gen framträder också i Turners beskrivning av dramat som en eruption: ”an eruption from the level surface of ongoing social life, with its interactions, transactions, reciprocities, its customs for making regular, orderly sequences of behavior” (Turner 1980, s. 151). Turner iakttar fyra möjliga stadier i det sociala dramat: ”breach, crisis, redress, and either reintegration or recognition of schisms” (Turner, 1980, s. 149), det vill säga dramat inleds med ett utbrott, utvecklas i form av en kris, för att sedan övergå i en återställande fas där olika ofta auktoritära röster försöker komma tillrätta med krisen. Slutligen kan det sociala dramat utmynna antingen i en återintegrering eller i en permanent splittring, det vill säga övergå i en fas som antingen återställer den tidigare relationen mellan de i konflikten ingående parterna eller bekräftar en bestående oenighet mellan dessa parter. En borgfred kan, på grund av sin karaktär av fred, tyckas stå i kontrast till Turners sociala drama som ett utbrott, men Turners modell motiveras av att utbrottet i samband med en borgfred motsvaras av det yttre hot som både föranleder och utgör en väsentlig aspekt av borgfreden. Det sociala dramats kris motsvaras i sin tur av det dilemma som politikerna hamnar i under borgfreden, det vill säga spänningen mellan konflikt och samförstånd.

En aspekt av borgfreden betraktad som ett socialt drama är dess rituella karaktär. I likhet med ritualen utgör borgfreden en återkommande företeelse, och är del av en tradition. Samtidigt är borgfreden resultatet av ett utbrott, ofta i form av ett yttre hot, och genom att bryta mot konfliktdimensionen inom politiken står den i kontrast till det gängse politiska livet. Det sociala dramats kris kan spåras i det rolltagande som politikerna tvingas ingå under en borgfred, och där en konflikt kan avläsas i förhållandet mellan deras politiska identitet och den persona som borgfreden tvingat fram; som rituella subjekt och symboler genomgår politikerna en transformation. En borgfred kan slutligen – som analysen visar – utmynna i antingen en ökad splittring eller en låg grad av förändring.

Analysen kompletteras med en undersökning av olika offer inom ramen för det sociala dramats rituella utformning. Politikernas rolltagande kan förstås som ett rituellt offer, i så måtto att de försakar delar av sin egen politik och delar av den egna politiska retoriken. I analysen av offer hämtar jag stöd från René Girard och dennes teori om surrogatoffret (Girard, 1977, s. 68–76). En central tanke hos såväl Turner som Girard är att ritualen tjänar till att hålla samman det samhälle, det kollektiv som utför ritualen. Girard menar att ritualen utgör ett ställföreträdande våld, utan vilket ett samhälle skulle gå under i verkliga våldshandlingar. För att rena en oförrätt som begåtts utses därför ett surrogatoffer som får bära skulden för det onda. I analysen jämförs politikernas självupppoffring med Girards surrogatoffer. Av särskilt intresse är den dubbla roll offret har i Girards teori. Dels måste offret skuldbeläggas, vilket sker i själva offerhandlingen. Men eftersom offret också utgör den faktor som genom att offras räddar kollektivet, så måste det också upphöjas. Girard talar om offer och sakralisering, där det senare betecknar det gudomliggörande av offret som bekräftar dess status som räddare. I analysen kommer jag att undersöka olika grader av självupppoffring respektive sakralisering hos de svenska politiker som

ingår en borgfred (Girard, 1977, s. 255–257).

Under en borgfred sker ibland även en retorisering av vissa begrepp. Detta är en aspekt av det sociala dramat som en meningsskapande process. Som analysen visar finns perioder av borgfred i Sverige då begreppet ”borgfred” själv genomgår en retorisering. Här framträder inte enbart politikerna som rituella subjekt och rituella symboler, utan borgfreden som metafor blir i sig ett rituellt subjekt och en rituell symbol som även det utsätts för offerhandlingar. Begreppet retorisering har utvecklats av Viklund och Mehrens, och beskriver hur ett begrepp under vissa perioder dels får en ökad frekvens i offentligheten, dels en förnyad argumentativ laddning, men också hur det som en konsekvens av dessa faktorer blir ambivalent, mångtydigt (Viklund & Mehrens, 2013, s. 54–71)

Tidigare forskning

Inom retorikvetenskapen saknas studier om borgfreden, och inte heller inom statsvetenskapen har begreppet i sig ägnats någon större uppmärksamhet. Johansson, Langdahl och von Sydow (2010) har dock studerat borgfreden under Sveriges ordförandeskap i EU 2009, i artikeln ”Mellan konflikt och samförstånd: Ordförandeskapet i svensk inrikespolitik”, där de kartlägger enighet respektive konfliktlinjer under ordförandeskapet. De drar slutsatsen att borgfreden höll, dock inte fullt ut, och att den – i jämförelse med ordförandeskapet 2001– högre graden av konflikt speglar en ökad europeisering av svensk politik (Johansson, Langdal & von Sydow 2010, s. 262–263). Även om borgfreden som begrepp inte har rönt något intresse inom forskningen så har den med borgfreden tätt anknutna svenska samförståndsandan varit föremål för utförliga studier, liksom svensk förhandlings- och konsensuskultur. Här kan nämnas Mattsson (1996), Möller (2007), samt Lewin (1996; 2022). Överlag saknas dock en begreppsorienterad forskning om borgfreden, och jag vill med följande artikel bidra till kunskapen om hur perioder av borgfred kan påverka villkoren för den politiska kommunikationen, och hur borgfreden som metafor i sig kan ges en argumentativ laddning i den politiska debatten.

Merparten av den forskning som involverar företeelsen borgfred är historisk, och här domineras fältet av studier om den tyska borgfreden och dess konsekvenser under och efter första världskriget. Av retoriskt intresse inom denna forskning är undersökningar som beskriver det propagandistiska värdet i metaforen ”borgfred”. I samband med krigsutbrottet 1914 används ordet för första gången i den konservativa tidningen *Neue Preussische Zeitung* (Nübel, 2008, s. 36; *Neue Preussische Zeitung* 1914-08-05), dagen efter kejsar Wilhelms berömda proklamation att han nu inte längre kände några partier, bara tyskar (Lüger, 2015, s. 13). Metaforen etablerades sedan snabbt i den tyska politiska retoriken, och *Burgfrieden* kom att väl sammanfatta den ”1914 års anda” som sades känneteckna känslan av gemenskap i Tyskland vid krigsutbrottet, och därtill tätt att förknippas med de ”1914 års idéer” som kom att bli centrala för Tyskland under krigets första år (Verhey, 2004, s. 126–134), och som involverade föreställningen om en tysk *Volksgemeinschaft* (Bruendel, 2011, s. 39–49). Frie talar om ”the powerful metaphor of ’Burgfrieden’” (Frie, 2022, s.

535), och Hoffrogge uppmärksammar det faktum att bilden under denna period också hade en nära anknytning till en medeltida metaforik som var återkommande i den tyska inhemska propagandan, och som inkluderade romantiska föreställningar om bland annat medeltida slott och riddare (Hoffrogge, 2015, s. 21).

Dessa aspekter av metaforen ”borgfred” har en viss, om än begränsad bäring även på den svenska kontexten. Av betydelse är till exempel att ”borgfred” har en ålderdomlig klang, och härmed konnoterar tradition och något upphöjt över de gängse politiska stridigheterna. I den tyska kontexten under första världskriget var just bilden av en ”borg” betydelsefull, eftersom den framhävde det defensiva i den tyska politiken, det vill säga bilden av att Tyskland från alla håll var ansatt av fiender, och att den inre sammanhållningen var viktig. Denna aspekt av metaforen har troligen mindre betydelse i en svensk kontext, men noteras kan att ordet ”borgfred” även i Sverige använts i sammanhang som framhäver landets tydliga markering gentemot omvärlden. I en kommentar till Sveriges hantering av coronapandemin konstaterar till exempel Holmström att den borgfred som uppstod under mars 2020 rörande regeringens krishantering ”sträckte sig utanför riksdagen till medierna” och han förknippar begreppet med svenskarnas ”folkhälsopatriotism” och med att ”samlas kring flaggan” (Holmström, 2021, s. 88). Metaforen saknar således inte konnotationer till en känsla av nationell gemenskap. Även om hänvisningar till ”borgfred” i Sverige knappast har ett propagandistiskt värde står det klart att metaforen kan ha en stark argumentativ laddning. I positiva användningar för den tankarna till ansvarstagande och samarbetsvilja, men ordet kan också förvrängas och ges negativa associationer, som till exempel i den återkommande nidsbilden av ”borgarfred” (se t.ex. Blomqvist/Östberg, 1978; Greider, 2022; Larsson, 2008).

Av intresse från ett retoriskt perspektiv är också forskning som beskrivit och diskuterat konsekvenser av olika historiska borgfreder. I en tysk kontext har exempelvis det socialdemokratiska partiets förhållande till 1914 års borgfred ingående diskuterats, och här har ofta partiets långsiktigt strategiska planer lyfts fram (se t.ex. Anton, 2015; Kruse, 1994; Miller, 1974; Moritz, 2020; Schmidt, 1978). Både i Tyskland och i Sverige fanns under och efter första världskrigets borgfred ett mycket starkt motstånd från partiernas vänsterfalanger, och i båda länderna utmynnade den politiska vapenvilan i splittringar av de socialdemokratiska partierna. I Sverige skedde detta på det socialdemokratiska partiets kongress i februari 1917 (Möller, 2007, s. 69). Som kommer att visas i följande artikel kan konsekvenserna av olika borgfreder variera stort. Under vissa perioder döljer borgfreden en mycket hög konfliktnivå i ett samhälle, och detta påverkar hur borgfreden som drama betraktat utvecklar sig. En hög konfliktnivå kan exempelvis bidra till begreppets starka retorisering, vilket gör borgfreden till en retorisk topik i den politiska debatten. Under perioder med en låg konfliktnivå är graden av retorisering dock lägre.

Borgfreden som drama och ritual - Sveriges ordförandeskap i EU 2001 och 2009

I historiska analyser av den tyska *Burgfrieden* 1914 upprepas ofta att borgfreden var

ett propagandamedel, att den i själva verket ”maskerade politiska konflikter” (Kru-
meich, 2016, s. 6) och att den som fred betraktad inte var annat än en ”chimär”
(Kühne, 2010, s. 14). Även om de underliggande politiska konflikterna var ovanligt
starka i Tyskland under perioden, så tvingas man konstatera att en borgfred alltid –
i någon mening – utgör en fasad bakom vilken politiska konflikter i hög grad lever.
Ofta visar sig detta genom att opportuna röster bryter igenom det samförstånd som
officiellt utmärker borgfreden. Ett exempel från Tyskland under första världskriget
är socialdemokraten Karl Liebknecht, som i december 1914 röstade emot krigs-
krediterna, och som en följd av detta uteslöts ur det socialdemokratiska partiet
(Welch, s. 178–179). Men exempel finns också från den svenska borgfreden under
första världskriget då politiska utbrytare som exempelvis Zeth Höglund och Fredrik
Ström högljutt motsatte sig ”borgfredsocialismen” (se t.ex. Höglund & Ström,
1918). Men även om starka motståndsröster inte gör sig hörda, eller om konflikt-
nivån är lägre än vad som var fallet 1914, så innehåller en borgfred alltid en spän-
ning mellan samförstånd och konflikt. Johansson, Langdal och von Sydow beskriver
denna förutsättning som ett ”dilemma” för politikerna:

Dels förväntas den [oppositionen] visa nationellt ansvar och i princip ställa
sig bakom och vara lojal mot regeringen. Dels finns ett visst tryck på varje
politiskt parti, både inifrån och utifrån, att hävda sin politik och sina politis-
ka prioriteringar (Johansson, Langdal & von Sydow, 2010, s. 224).

Att ingå en politisk borgfred innebär således en balansgång för oppositionspolitiker,
som också får konsekvenser för den politiska retoriken. En borgfred kan tvinga
politikerna till en viss retorisk finkänslighet, eller ett retoriskt dubbelspel där
respekten för den ingångna överenskommelsen på ett övertygande sätt måste balan-
seras mot de krav som den politiska integriteten ställer. Därför blir det intressant att
studera hur politikerna väljer att språkligt navigera för att både respektera överens-
kommelsen och inte ge avkall på den egna politiska identiteten. För att illustrera
hur olika denna retoriska balansgång kan se ut under skilda borgfreder kan två
händelser anföras som ibland nämns som tydliga exempel på hur konfliktnivån
höjts i svensk politik under 2000-talet: Sveriges ordförandeskap i EU våren 2001
respektive hösten 2009.

Vid bägge dessa tillfällen ingicks borgfred mellan regering och opposition, 2001
med socialdemokraternas ledare Göran Persson som statsminister, och 2009 med
moderaternas Fredrik Reinfeldt. Motivet bakom en borgfred av detta slag är för-
väntningarna inom EU på att ordförandelandets regering ”är en opartisk medlare
och återhållsam med att bedriva nationell politik i EU” (Johansson, Langdal & von
Sydow, 2010, s. 224). Inrikespolitiska stridigheter skulle alltså riskera Sveriges inter-
nationella anseende. Som Tallberg och von Sydow framhåller skedde avgörande
förskjutningar i det svenska samförståndet under 00-talet, och de konstaterar
bland annat att ”den ’borgfred’ som var lätt att uppbåda inför ordförandeskapet
2001 var betydligt bräckligare under ordförandeskapet 2009” (Tallberg & von Syd-
ow, 2018, s. 394). En av de som vittnat om den låga konfliktnivån under ordförän-

deskabet 2001 är Göran Persson själv, i *Min väg, mina val* från 2007, där han konstaterar att ”[u]nder halvåret när Sverige hade ansvar för ordförandeskapet utmanades jag inte inrikespolitiskt en enda gång” (Persson, 2008, s. 148). Bilden Persson ger bekräftas vid en undersökning av pressmaterial och riksdagsdebatt inför och under Sveriges ordförandeskap. Visserligen förekommer några få utspel emot borgfreden, exempelvis av Miljöpartiets Per Gahrton: ”Den svenska regeringen kan inte räkna med någon borgfred eller att miljöpartiet ska sitta stilla i båten när Sverige tar över som ordförandeland” (*Tidningarnas Telegrambyrå* 2000-12-07). Men i nyhetsrapporteringen efter överenskommelsen signaleras en bred enighet: ”Oavsett inställning till EU hoppas alla riksdagspartier att Sverige klarar ordförandeskapet på ett kompetent och lyckosamt sätt. Det stod klart vid överläggningar som statsminister Göran Persson på måndagen hade med partiledarkretsen” (*Tidningarnas Telegrambyrå* 2000-12-04). Och när Margit Silberstein summerar det politiska året 2001 i en årskrönika kan hon konstatera att inte ”heller de EU-fientliga samarbetspartierna, vänstern och miljöpartiet, gjorde så mycket väsen av sig under ordförandeskapet” (Silberstein, 2001).

Situationen förändras dock inför och under Sveriges ordförandeskap 2009. Här framstår de inrikespolitiska motsättningarna redan innan ordförandeskapet som mycket starkare än vad som var fallet 2001. Och ”borgfred” framträder därtill som ett starkt symboliskt uttryck i debattartiklar som artikulerar motståndet mot regeringen: ”Orimligt med borgfred” (*Smålandsposten* 2009-04-29); ”Borgfred inget att tänka på” (*Norra Västerbotten* 2009-04-28); ”Skitpa borgfreden, Mona Sahlin!” (*Västerbottens Folkblad* 2009-05-08). Det blir också tydligt att politiker inom oppositionen vare sig före eller efter överenskommelsen om borgfred uttalar ett reservationslöst stöd för regeringen. Ett exempel är den socialdemokratiska oppositionsledaren Mona Sahlin, som i samband med de partiledaröverläggningar statsminister Reinfeldt bjuder in till i april 2009 uttalar sig på följande sätt: ”Självklart kommer vi att bidra till att det svenska ordförandeskapet under hösten 2009 blir framgångsrikt. Vi söker inte strid för stridens skull”, men med tillägget: ”Det ligger i statsminister Fredrik Reinfeldts egna händer att samla Sverige, så som vi socialdemokrater gjorde 2001” (Hennel, 2009). Och även efter att regering och opposition den 5 maj 2009 enats om borgfred dröjer en liknande ambivalens kvar i oppositionens uttalanden. Direkt efter överenskommelsen väljer Mona Sahlin till exempel att framhäva skillnaderna mellan borgfredens olika parter: ”Jag vill se att Reinfeldt driver de fackliga frågorna, det vill inte han. Så det är ett exempel på hur förväntningarna från oss i oppositionen kommer att handla om de politiska riktlinjerna” (SVT Nyheter 2009-05-05). Även Miljöpartiets ledare Peter Eriksson uttrycker sig reserverat: ”Jag tycker att vi fått rätt så bra information om läget. Men hur den fortsatta processen ska vara och om Sverige kommer att driva en tuff och bra klimatpolitik inför mötet i Köpenhamn till exempel vet vi ännu inte” (SVT Nyheter 2009-05-05). Och samma tendens iakttas hos vänsterpartiets Lars Ohly: ”Vi kommer inte av illvilja att kritisera regeringen, men vi kommer naturligtvis att fortsätta att kritisera regeringen där vi tycker att de för en felaktig politik eller där de inte gör tillräckligt” (Hennel, 2009). Den politiska välviljan kombineras här med

tydliga markeringar som ställer oppositionens politiska vilja i förgrunden.

Påfallande är alltså att oppositionspolitikerna inför borgfreden 2009 går in i en annan typ av rolltagande än vad som var fallet 2001, ett rolltagande som tydligare framhäver kontrasten mellan respekten för borgfreden och det avstånd som föreligger mellan borgfreden och de gängse politiska motsättningarna. Politikens konflikt-dimension framträder nu mycket tydligare. Det är också ett rolltagande som ger borgfreden en betydligt mera dramatisk inramning än tidigare, och jag vill därför beskriva politikernas agerande som en del i ett ”socialt drama”, därtill med vissa rituella inslag.

Utvecklingen inför och under en borgfred som den 2009 visar tydliga exempel på sådana inslag som Turner identifierar i det sociala dramat, och här kan i själva verket flera olika sociala dramer identifieras: till exempel det drama som utspelar sig innan själva överenskommelsen den 5 maj, det som äger rum mellan överenskommelsen och själva borgfreden 1 juli, och det som tar form under det halvår då Sverige innehar ordförandeskapet i EU. Det drama som tar form inför beslutet om en borgfred får sitt utbrott när svensk politik går in i den fas där ett yttre hot i form av Sveriges potentiellt dåliga internationella anseende måste hanteras. Lösningen är borgfreden, som utgör en avvikelse från den gängse sociala ordningen, det vill säga från en konfliktbetonad politisk vardag. Det sociala dramats kris utvecklas när den politiska diskussionen och förhandlingarna om borgfreden inleds, och manifesteras av de oenigheter kring borgfreden som sedan kan iakttas på bred front i samhället, både på ledarsidor och bland oppositionsledare.

Det står också klart att denna kris på ett väsentligt sätt avviker från den normala sociala ordningen genom den ambivalens som politikerna i dramat uppvisar. Samtliga aktörer, både statsministern och oppositionen, har ett intresse av att såväl bevaka sina egna politiska intressen, som att vinna politiska poäng genom att respektera den föreslagna överenskommelsen om politisk vapenvila. Och som konstaterats är denna det sociala dramats avvikelse från den gängse politiska diskussionen betydligt mera framträdande inför borgfreden 2009 än vad som var fallet 2001. Här finns också flera inslag av återställande (”redressive”) faser, för att använda Turners term. Statsminister Fredrik Reinfeldt blir den tydligaste exponenten för dessa försök att komma tillrätta med krisen (”Reinfeldt väddar om borgfred”, SVT Nyheter 2009-05-05), och nå enighet kring borgfreden, men även EU-politikern Cecilia Malmström utgör en viktig återställande faktor, inte minst genom hennes betoning av hur oppositionen 2001 respekterade borgfreden:

När Sverige var EU-ordförande våren 2001 lade den borgerliga oppositionen ned stridsyxan under ett halvår och slöt upp kring ordförandeskapet. I både riksdagen och Europaparlamentet sparade vi medvetet på krutet. Det var ju självklart att ett framgångsrikt ordförandeskap för Sverige var viktigare än partipolitiken (Malmström, 2009).

Frågan om det sociala dramats upplösning är beroende av hur de olika dramerna avgränsas. Om tiden inför borgfreden, det vill säga våren 2009, betraktas som ett avgränsat drama så nås en formell återintegrering, det vill säga enighet den 5 maj,

och tillståndet anpassas till den ”tradition” av borgfred som Sverige åtnjutit under tidigare ordförandeskap i EU och till de spelregler som anses gälla inom ramen för landets politiska kultur. Men ser vi till det utsträckta drama som utvecklas efter den 5 maj, och den dubbla retorik som utmärker oppositionspolitikerna, så framträder intrycket av såväl enighet som oenighet; såsom rituella symboler genomgår politikerna en retorisering och framstår som ambivalenta i sin politiska identitet. Sträcker vi ut dramat ytterligare, och inkluderar den tid som borgfreden formellt omfattar, så blir intrycket av växande splittring betydligt tydligare, men det är också ett intryck som eldas på av de aktörer i dramat som utgörs av nyhetsmedierna. Redan den 3 juli 2009, det vill säga tre dagar in i Sveriges ordförandeskap inleder *Expressen* ett reportage från Almedalen med orden: ”Borgfreden är bruten” (Eriksson, 2009), och rapporterar om hur Miljöpartiets Peter Eriksson starkt opponerat sig mot regeringens miljöpolitik i EU:

På fredagskvällen i Almedalen konstaterade Peter Eriksson att Fredrik Reinfeldt inte bara har skapat en stor konflikt med Europaparlamentet om kommissionens ordförande. Han har också, enligt de gröna, fått kritik för sin klimatpolitik (Eriksson, 2009).

Och när Miljöpartiets Maria Wetterstrand i november 2009 av regeringen stoppas från att delta i den svenska delegationen vid klimattoppmötet i Köpenhamn, tolkas det av oppositionen som att borgfreden brutits av regeringen själv: ”Nu bryter man borgfreden och lägger kraft på att bråka med oppositionen i stället för att samla hela Sverige bakom ett framgångsrikt klimatavtal, säger Anders Ygeman” (Röstlund, 2009). Men anklagelser om bruten borgfred kan också komma från ledarskribenter på högersidan, som till exempel i november 2009 när Reinfeldts undfallenhet mot USA kritiserats av oppositionen:

Att Socialdemokraterna i måndags bröt mot den halvt överenskomna borgfreden och grinigt anklagade statsministern för undfallenhet mot USA säger i alla fall en del om vilken vikt man lägger vid Sveriges anseende i utländska ögon och vid att ta ansvar för det (*Svenska Dagbladet* 2009-11-04).

Ser vi till den period som själva borgfreden omfattar, det vill säga 1 juli – 31 december, så utgörs dramats kris just av dessa utspel som hotar den politiska vapenvilan. Dramat utmynnar dock i en återintegrering som återställer den gängse sociala ordningen, det vill säga det normala politiska livet, en ordning som i sig dock kännetecknas av en mer eller mindre permanent politisk splittring.

Ett sätt att beskriva detta höjda konfliktläge i borgfreden som socialt drama betraktat är genom att peka på den ökade ritualisering som dramat genomgått i jämförelse med borgfreden 2001. Den tidigare borgfreden framstår vid en jämförelse som betydligt mera *ceremoniell* än rituell, om vi tar fasta på den distinktion Turner gör mellan dessa. Turner beskriver skillnaden mellan ceremoni och ritual genom att lyfta fram ceremonins *indikativa* kvalitet (Turner, 1982, s. 82–83). Det

indikativa utmärker inte bara ceremonin, utan är också kännetecknande för den gängse sociala ordning som det sociala dramat utgör en avvikelse ifrån. Det indikativa i ceremonin och i den sociala ordningen är det som kan avgränsas inom ramen för ett vetande, och den relativa frånvaron av konflikter inför och under borgfreden 2001 framställer den som ett tydligt identifierbart och stabilt tillstånd i form av en ömsesidigt respekterad vapenvila.

Det rituella kännetecknas enligt Turner istället av en *subjunktiv* kvalitet. Till det subjunktiva kopplar Turner ett sökande – det är tätt förknippat med ”wish, desire, possibility, or hypothesis”, och representerar ett ”if it were so”, inte ett ”it is so” (Turner, 1982, s. 83). Denna subjunktiva tendens framträder inför och under borgfreden 2009 just i de missnöjen med borgfredens förutsättningar som uttrycks i diskussionen och debatten. Till möjligheten av en borgfred knyts en mängd tydligt artikulerade politiska begär, vilket bland annat framkommer i de villkor ledande oppositionspolitiker ger uttryck för i samband med att borgfreden accepteras i början av maj 2009, men som också bekräftas av de politiska utspel som utgör ett hot mot borgfreden under Sveriges ordförandeskap i EU.

Borgfredens rituella offer

Det politiska begär som är knutet till den ökade ritualiseringen i borgfreden som socialt drama är också det som påverkar politikernas rolltagande, och för att förstå denna process kan vi ta fasta på det offer som sker när en oppositionspolitiker ger upp en del av sin politiska identitet. Detta offer kan förstås som ett rituellt offer. Som Turner visat förutsätter ritualens renande funktion att ett offer genomförs. Det kan vara i form av ett surrogatoffer, eller en syndabock, som får representera det onda som ritualen ska råda bot på och som utlöst det sociala dramat (Turner, 1980, s. 151). I borgfreden som socialt drama utgör politikerna själva de offer som får ritualen att fungera. Det hot som borgfreden ska hantera består just i de politiska motsättningar som riskerar Sveriges internationella anseende, och genom att ingå en borgfred offerar politikern just denna vitala del av sin egen politiska identitet. Det politiska subjektet genomgår i denna process en rituell förvrängning, det blir mångtydigt. Viktigt är dock att denna mångtydighet kan se ut på en rad olika sätt, vilket kontrasten mellan de borgfreder som ingås 2001 och 2009 visar.

Ser vi till 2001 års borgfred så är det tydligt att även där genomförs självuppoffringar av de ledande politiska subjekten. Och tar vi fast på denna borgfreds mera ceremoniella karaktär så framstår dessa offer också som påfallande entydiga. Den breda politiska enigheten kring borgfreden tar form utan en mängd dramatiserande reservationer och framställer de politiska subjekten som ansvarstagande inför en tradition och inför en politisk nödvändighet. Politikerna offerar sig själva, men framhäver inte sig själva. Historikern och antropologen René Girard har betonat en viktig egenskap i det rituella offret, nämligen att i offret sker både ett offerande och en sakralisering av offret. Offret måste visserligen elimineras, men eftersom det är offret som räddar kollektivet och den gängse sociala ordningen så måste offret också upphöjas (Girard, 1977, s. 269–273). Ser vi till denna dubbla funktion så blir det

tydligt hur de politiska subjekten 2001 offerar sig själva, men inte upphöjer sig själva. Sakraliseringen av offret är istället underförstådd, och sker via den mediala rapportering som inte väljer att lyfta fram de politiska motsättningar som döljer sig bakom borgfreden, utan istället ger överenskommelsen en värdigare inramning än vad som är fallet inför och under borgfreden 2009. Sakraliseringen blir härigenom något som allmänheten själv får sluta sig till.

Vid 2009 års borgfred framträder ett annat mönster, eftersom de politiska subjekten mycket tydligare själva ger uttryck för den sakralisering som är en nödvändig sida av offergåringen. I det rolltagande som både respekterar den politiska överenskommelsen och uttrycker den egna politiska identiteten, framträder ett explicit uttryck för ritualens samtidiga offer och upphöjelse av offret. När Mona Sahlin å ena sidan generöst hävdar att hon självklart kommer ”att bidra till att det svenska ordförandeskapet under hösten 2009 blir framgångsrikt”, men å andra sidan väljer att framhäva sina egna politiska intressen, så betonar hon först sin roll som offer, för att sedan upphöja sig själv och sina egna politiska idéer som frälsande faktorer i den situation som uppkommit. Av intresse här är att den upphöjelse av det egna offret som sker i projektionen av den egna politiska identiteten tar udden av själva offerhandlingen. Snarare än att upphöjelsen av offret framhäver nödvändigheten av offerhandlingen, så blir det i denna situation offerhandlingen som får framhäva upphöjelsen, det vill säga det egna politiska intresset. Offret har alltså reducerats till en retorisk teknik eller strategi vars funktion är att synliggöra den politiska identiteten snarare än att dölja den.

Mönstret framträder även om vi tar fasta på senare borgfredar där det tvärtom funnits en bred politisk enighet. Ett exempel kan hämtas från coronapandemins utbrott i mars 2020, då samtliga partier sluter upp bakom regeringens krisåtgärder. De flesta ledande oppositionspolitiker ger här uttryck för ett reservationslöst stöd, som till exempel moderaternas ekonomiska talesperson Elisabeth Svantesson: ”Det är ett väldigt viktigt steg för att rädda både svenska jobb och svenska företag. Det är nattsvart i flera branscher just nu och det här kommer att göra skillnad” (Lönegård 2020). Sverigedemokraternas Jimmie Åkesson väljer däremot att lägga orden på ett annat sätt: ”Känns väl avvägt och rimligt. Delar uppfattningen att det just nu är bättre att agera snabbt än perfekt” (Lönegård 2020). Åkessons uttalande är, med Turners terminologi, betydligt mera subjunktivt än Svantessons indikativa konstaterande. I Åkessons uttalande framträder det politiska begäret mycket tydligare, inte minst i hänvisningen till hur det ”känns”, men också i implikationen att regeringens agerande inte är ”perfekt”. Även om det sker diskret så synliggör Åkesson att det finns politiska alternativ bortom regeringens förslag, och hans reserverade formulering ger ett tydligt uttryck för hans sakralisering, det vill säga upphöjelse av det egna offret.

Borgfreden som retoriserad, rituell symbol – 1914 års borgfred

Som framgår av dessa exempel innebär en borgfred alltid en viss uppoffring. Politiker ger upp en del av den politiska kampen för att gynna ett gemensamt intresse,

och sakraliseringen av det egna offret kan ske såväl via media som av politikerna själva. Men borgfreden innebär en rituell offerhandling på flera sätt. I följande avsnitt vill jag visa hur borgfreden i sig själv kan förstås som något som rituellt offeras. Offerhandlingen sammanfaller med en retorisering av borgfreden, det vill säga en process där borgfreden i sig får en ökad argumentativ laddning och dessutom framträder i en ambivalent skepnad, närmare bestämt som något både försvarbart och klandervärt. I en mening iakttas detta redan under den borgfred som inträder under Sveriges ordförandeskap i EU 2009, då media synliggör såväl starkt positiva som negativa värderingar av borgfreden, det vill säga då freden inte framstår enbart som en verklig fred, utan som en fredlig fond mot bakgrund av vilken tydliga konflikter avtecknar sig.

Pendlingen mellan uppskattande och nedlåtande omdömen om borgfreden är återkommande i historien, och i följande avsnitt vill jag anföra ett exempel som kan illustrera hur denna dubbla värdering gör att vi kan förstå borgfreden i sig som ett rituellt offer: Hjalmar Brantings överenskommelse med regeringen Hammarskjöld 1914. Den politiska situationen i Sverige under åren 1914–1917 har ofta beskrivits som dramatisk (Möller, 2019, s. 74). Hammarskjöld, som Socialdemokraternas ledare Branting ingått borgfred med vid krigets utbrott, avgår i början av 1917, och när högern kraftigt backar i valet senare samma år kan Socialdemokraterna bilda en koalitionsregering tillsammans med Liberalerna som nu leds av Nils Edén (Möller, 2019, s. 75). Parlamentarismens genombrott i Sverige är i och med detta ett faktum (Möller, 2019, s. 75), och den borgfred som ingås vid krigets utbrott avlöses av en borgfredspolitik i form av ett koalitionsstyre. Inom Socialdemokraternas vänsterfalang är dock missnöjet starkt med samarbetspolitiken, och det talas återkommande inte bara om ”borgfredspolitik” (Nerman, 1919, s. 86), utan även om den ”borgerliga socialdemokratin” (Janson, 1917, s. 3) och om ”ministersocialismen” (Ström, 1918, s. 33), och i mars 1917 bryter sig vänsterfalangen ur partiet och bildar Sveriges Socialdemokratiska vänsterparti. Betraktad som socialt drama kan borgfredspolitikens således sägas utmytna i en ”permanent splittring” (Turner, 1980, s. 151). Några formuleringar hämtade från krigsåren ger en tydlig bild av den argumentativa laddning som borgfreden uppnår mot bakgrund av vänsterns starka missnöje. Rickard Janson, skribent i den socialistiska tidskriften *Zimmerwald*, skriver till exempel: ”Borgfredens landvinningar äro oss för små och för dyrköpta. Våra bröders blod ha förrått för borgfredens grynvälling” (Janson, 1917, s. 9), och på ledarplats i samma tidskrift återfinns följande formulering: ”Internationalister, som blivit Internationalens ideal trogna och kämpade för dem var på sitt håll, fanns det ju ännu – det bästa av det proletära folkmaterialiet hade förråderiet aldrig lyckats fösa in i borgfredens kattar och bås [...]” (*Zimmerwald. Socialistisk månadstidskrift* 1918–1919). Författaren och aktivisten Anna-Lenah Elgström förknippar å sin sida borgfreden med censur, militarism och ”primitiva förhållanden” (Elgström, 1917, s. 151). Mot dessa opportunistiska röster står det socialdemokratiska etablissemangets försvar av borgfredspolitikens. Här är Per-Albin Hansson en av de som starkast kritiserar motståndet mot det socialdemokratiska partiets samarbete med liberalerna, särskilt i skriften ”*Borgfreden*”, en vidräkning med det nya partiets stora val-

bluff som ges ut 1917, efter att partiets vänsterfalang brutit sig ur det socialdemokratiska partiet (Hansson, 1917). Borgfreden blir härigenom ett centralt begrepp i den politiska debatten, och används återkommande som utgångspunkt för den politiska argumentationen. Och i denna retoriserade skepnad framstår borgfreden också som ambivalent; den tar form både som en reell överenskommelse och som en retorisk topik, det vill säga som en utgångspunkt för politisk argumentation. Den växer sig stark inte minst som en metafor för socialdemokratiens svek mot klasskampen, men ges samtidigt både positiva och negativa värderingar.

Borgfredens ambivalens, att den framstår både som en fred och som en projekti- syta för konflikter, att den både upphöjs och trycks ned, är en viktig komponent i den politiska borgfreden betraktad som socialt drama och ritual. I pendlingen mellan positiva och negativa värderingar framträder inte minst borgfredens mer eller mindre tillfälliga karaktär, det vill säga att den är dömd att upphöra eller skapa bestående konflikter. Just denna tillfälliga karaktär, i kombination med borgfredens ambivalenta framträdande, gör det berättigat att beskriva borgfreden i sig som ett rituellt offer, närmare bestämt som ett surrogatoffer i Girards mening. Inom antropologin utgör surrogatoffret ett ställföreträdande offer som ersätter ett verkligt offer. Borgfreden kan betraktas som ett ställföreträdande offer först och främst av politikernas egen politiska identitet och retorik. Den utgör i denna skepnad inte något verkligt offer, eftersom politikerna på lång sikt inte gör avkall på denna identitet. Borgfreden är ett ställföreträdande offer därför att den inte sammanfaller med en permanent kompromissvilja eller ett permanent samförstånd. Men borgfreden är ett rituellt offer också eftersom den symboliskt representerar just en kompromissvilja och ett samförstånd. Det är denna *tillfälliga* symboliska representation av samförståndet som gör borgfreden i sig till ett ställföreträdande offer. En borgfred är alltid dömd att upphöra som symbolisk representation, och att ersättas av konflikt. Med en drastisk formulering kan man säga att en central funktion hos borgfreden är just att upphöra – den är en ritual vars långsiktiga funktion är att upprätthålla, inte ett samarbete utan, tvärtom, den politiska konfliktdimensionen. Just därför är borgfreden något som i likhet med det rituella offret på en kollektiv nivå både upphöjs och trycks ned. Det socialdemokratiska etablissemangets upphöjelse av borgfredspolitikerna under första världskriget kan å ena sidan ses som ett led i en långsiktig politisk strategi för att vinna inflytande och realisera en reformpolitik. Men det är också en upphöjelse som i ljuset av borgfredsmotståndarnas utspel gör den symboliska representationen, det vill säga *illusionen* av fred så mycket tydligare. Borgfreden framstår genom denna upphöjelse som en kuliss mot bakgrund av vilken kontrasten mellan konflikt och samförstånd avtecknar sig i ett betydligt skarpare ljus än under den gängse sociala ordningen. Det är en kuliss som genom projektionen av denna skarpa kontrast framhäver sin egen orimlighet och förebådar sitt eget slut. Kollektivt iscensätter dessa politiska aktörer alltså borgfreden som ett rituellt offer vars slutliga undergång har funktionen att återställa och upprätthålla den gängse sociala ordningen, det vill säga det politiska livets konfliktdimension.

Sammanfattning

Den svenska politiska borgfreden är nära förbunden med svensk konsensuskultur och samförståndsanda, och utgör en återkommande tradition i svensk politisk kultur. Dess karaktär av tradition ger borgfreden en rituell prägel, som också framträder i hur den bidrar till att bearbeta ett yttre hot eller en kris i samhället. Vid sidan av sina rituella kännetecken uppvisar en borgfred ofta även en dramatisk aspekt: här finns en spänning mellan kravet på oppositionspolitiker att respektera en politisk vapenvila, och förväntningar på politikerna att driva sin egen politik. Borgfreden uppvisar således en spänning mellan konflikt och samförstånd, som visar sig i hur politiker i olika hög grad gör uppoffringar av den egna politiska identiteten och retoriken. Under borgfreden vid Sveriges ordförandeskap i EU 2001 är graden av självuppoffring hög hos oppositionspolitikerna, till skillnad från under borgfreden vid ordförandeskapet 2009, då oppositionspolitiker i mycket större utsträckning ger uttryck för sin egen politiska identitet. Skillnaden mellan 2001 års ceremoniellt präglade borgfred, och 2009 års rituellt kännetecknade borgfred, illustrerar hur borgfreder i olika grad kan synliggöra konfliktlinjer i det politiska livet. En borgfreds rituella karaktär kan också framträda i hur borgfreden själv blir föremål för offerhandlingar. Analysen av den svenska borgfreden under första världskriget, visar att kombinationen av negativa respektive positiva värderingar av en borgfred framställer den politiska vapenvilan som en rituell symbol och ett rituellt offer; på ett kollektivt plan blir den föremål för såväl försök till eliminering som sakraliserande upphöjelse. Att borgfreden omfattas av både positiva och negativa värderingar påvisar en inre konflikt i borgfreden, att den endast utgör en tillfällig, ställföreträdande fred, som alltid är på väg mot sin egen upplösning. Som ställföreträdande fred utgör borgfreden således ett offer vars funktion är att upprätthålla den normala sociala ordningen, det vill säga det politiska livets konfliktdimension.

Referenser

- Anton, B. (2015). *Die Spaltung der bayerischen Sozialdemokratie im Ersten Weltkrieg und die Entstehung der USPD. Vorgeschichte – Verlauf – Ursachen*. Diss. Augsburg: Universität Augsburg.
- Blomqvist, H., Östberg, K. (1978). Den tidiga socialdemokratin. *Tidskriften Fjärde Internationalen*, 1978:1.
- Bruendel, S. (2011). Solidaritetsformel oder politisches Ordnungsmodell. Vom Burgfrieden zur Volksgemeinschaft in Deutschland 1914–1918. I W. Pyta & C. Kretschmer (Red.). *Burgfrieden und Union sacrée. Literarische Deutungen und politische Ordnungsvorstellungen in Deutschland und Frankreich 1914–1933* (s. 32–50). München: Oldenburg Verlag.
- Bäckström, K. (1958/1971). *Arbetarrörelsen i Sverige. Bok 2. Den politiska arbetarrörelsens sprängning och ett nytt revolutionärt partis uppkomst*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Elgström, A-L. (1917). Tvångsföreställningar. *Tiden. Månadstidskrift för socialistisk kritik och politik 1916*, s. 148–155.
- Frie, E. (2022). The End of the German Empire. I M. Gehler m.fl. (Red.). *The End of Empires*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Förvaltningshistorisk ordbok* (2016). Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

- Gennep, A. van (1960/2019). *The Rites of Passage*. Övers. M. B. Vizedom & G. L. Caffee. London: Routledge & Kegan Paul.
- Girard, R. (1972/1977). *Violence and the Sacred*. Övers. P. Gregory. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Gustafsson, A. (2018). *Riksdagsdebatt iscensatt: Ett feministiskt teatralt perspektiv på subjekt-konstruerande makt i det demokratiska samtalet*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hansson, P.-A. (1917). ”Borgfreden”, en vidräkning med det nya partiets stora valbluff. Stockholm: Tiden.
- Hoffrogge, R. (2015). *Working-Class Politics in the German Revolution: Richard Müller, the Revolutionary Shop Stewards and the Origins of the Council Movement*. Övers. J. B. Keady. Boston: Brill.
- Holmström, M. (2021). Sverige sämst i Norden. Långsam och otillräcklig krishantering ledde till högsta andelen döda i covid-19. *Statsvetenskaplig tidskrift*, Årgång 123, 2021:5, s. 69–92.
- Höglund, Z. & Ström, F. (1918). *Demokratin och den finska revolutionen. Röd och vit kultur*, Stockholm: Frams förlag.
- Janson, R. (1917). *Socialpatriotism och socialism. Några ord om borgfred, ”inväxande” och nationalism*. Stockholm: Frams förlag.
- Johansson, K.M., Langdahl, F. & von Sydow, G. (2009). Mellan konflikt och samförstånd: Ord-förändskapet i svensk inrikespolitik. I R. Bengtsson (Red.). *I Europas tjänst. Sveriges ord-förändskap i EU 2009* (s. 224–265). Stockholm: SNS Förlag.
- Keil, A. (2014). *States of Exception: Emergency Government and Enemies ‘Within’ in Britain and Germany during the First World War*. Newcastle: Northumbria University.
- Krumeich, G. (2016). Uppslagsord: ”Burgfrieden/Union sacrée”. I *International Encyclopedia of the First World War* (s. 1–11). URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/burgfriedenuion_sacree.
- Kruse, W. (1994). *Krieg und nationale Integration. Eine Neuinterpretation des sozialdemokratischen Burgfriedenbeschlusses 1914/15*. Essen: Karttext Verlag.
- Kühne, T. (2010). *Belonging and Genocide. Hitler’s Community, 1918–1945*. New Haven & London: Yale University Press.
- Lewin, L. (2022). *Bråka inte! Om vår tids demokratisyn*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lewin, L. (1996). *Votera eller förhandla? Om den svenska parlamentarismen*. Stockholm: Fritzes förlag AB.
- Lüger, H.-H. (2015). Kommunikation in der Krise – Reden zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges. I Z. Weigt m.fl. (Red.). *Felder der Sprache – Felder der Forschung. Didaktische und linguistische Implikationen* (s. 9–29). Lód : Universitätsverlag.
- Miller, S. (1974). *Burgfrieden und Klassenkampf: Die deutsche Sozialdemokratie im Ersten Weltkrieg*. Düsseldorf: Droste.
- Moritz, T. (2020). *Der Burgfrieden 1914. Die SPD zwischen Opposition und Konformität*. München: Grin Publishing.
- Möller, T. (2019). *Svensk politisk historia. Strid och samverkan under tvåhundra år*. Lund: Studentlitteratur.
- Nerman, T. (1919). Bern-konferensen och borgfredsocialisternas International. *Zimmerwald. Socialistisk månadstidskrift 1918–1919*, s. 75–92.
- Nübel, Christoph. (2008). *Die Mobilisierung der Kriegsgesellschaft. Propaganda und Alltag im ersten Weltkrieg in Münster*. Münster: Waxmann.
- Persson, G. (2008). *Min väg, mina val*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Pyta, W. (2011). Der Erste Weltkrieg und seine Folgen in Deutschland und Frankreich. Kulturelle Deutungen und politische Ordnungsvorstellungen 1914–1933. I W. Pyta & C. Kretschmann (Red.). *Burgfrieden und Union sacrée. Literarische Deutungen und politische Ordnungsvorstellungen in Deutschland und Frankreich 1914–1933* (s. 1–32). München: Oldenburg Verlag.
- Sannerstedt, A. (1992). *Förhandlingar i riksdagen*. Lund: Lund University Press.
- Schmidt, C. (1978). *Zwischen Burgfrieden und Klassenkampf. Sozialpolitik und Kriegsgesellschaft in Dresden 1914–1918*. Diss. Dresden: Technische Universität Dresden.

- Stark, T. (2010). *Folkhemmet på is. Ishockey, modernisering och nationell identitet i Sverige 1920–1972*. Diss. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Ström, F. (1921). *Kapitalets diktatur eller proletariats? Till kapitlet om den Tredje Internationa- len*. Föredrag i Malmberget, Luleå, Kramfors m.fl. platser hösten 1920. Luleå: Tryckeri- aktiebolaget Norrskenet.
- Ström, F. (1918). Ett års ministersocialism. *Zimmerwald. Socialistisk månadskrift* 1918–1919, s. 33–34.
- Tallberg, J. & von Sydow, G. (2018). EU-medlemskapet och EU:s framtid. En ytterligare arena för demokratin. I U. Holgersson & L. Wägnerud (Red.). *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (s. 387–414). Göteborg: Makadam för- lag.
- Turner, V. (1982). *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*. New York: Perform- ing Arts Journal Publications.
- Turner, V. (1980). Social Dramas and Stories About Them. *Critical Inquiry*, Vol. 7, 1980:1, s. 141–168. doi: 10.1086/448092
- Turner, V. (1977). *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. New York & Ithaca: Cornell University Press.
- Verhey, J. (2004). *The Spirit of 1914. Militarism, Mobilization, and Myth in Germany*. Cambrid- ge: Cambridge University Press.
- Viklund, J. & Mehrens P. (2013). Retoriseringen av begreppet folk i 1800-talets Sverige. *Rhetor- ica Scandinavica*, 63, s. 54–71.
- Welch, D. (2000/2014). *Germany and Propaganda in World War I. Pacifism, Mobilization, and Total War*. London: I. B. Tauris & Co.
- Wretling, A. (1937). *Kommunistiska partiet 20 år: En kort historik. En historik till partiets 20- årsjubileum*. Stockholm: Arbetarkultur.

Dagstidningar, bloggar och övriga nätresurser

- Eriksson, K. (2009, 3 juli). Peter Eriksson: ”Börjar inte så bra”. *Expressen*. Hämtad 2023-05-01, från <https://www.expressen.se>
- Greider, G. (2022, 29 juni). Den svenska regeringen kryper inför Erdogan. *Dalademokraten*. Hämtad 2023-05-01, från <https://www.dalademokraten.se>
- Hennel, L. (2009, 24 april). S avvisar borgfred under EU-ledarskap. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Lejon, P. (2022, 25 oktober). Kommunfullmäktige. Alliansen fortsätter styra tack vare en ”borgfred”. *Barometern*. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Lönegård, C. (2020, 17 mars). Bred enighet kring regeringens krispaket. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Malmström, C. (2009, 30 mars). Min blogg. Hämtad 2023-01-10, från <https://ceciliamalmstrom.wordpress.com>
- Neue Preussische Zeitung* 1914-08-05
- Norra Västerbotten* (2009, 28 april). Ledare: Borgfred inget att tänka på. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Olsson, R. (2023). Historiker Dick Harrison: – 500 år av borgfred. *Inblick* 2023-01-01. Hämtad 1 juni 2023, från <https://www.inblick.se>
- Röstlund, L. (2009, 12 november). De känner sig hotade. *Aftonbladet*. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Silberstein, M. (2001, 30 december). Inrikespolitiken i skuggan. De dramatiska händelserna i världen förde regering och opposition samman. *Göteborgs-Posten*. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Silberstein, M. (2000, 14 juli). V kan kräva folkomröstning om EU. *Göteborgs-Posten*. Hämtad 2023-05-01, från Retriever Research.
- Smålandsposten* (2009, 29 april). Brev till ledarsidan: Orimligt med borgfred. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.

- Svenska Dagbladet* (2009, 4 november). Ledare: Kan Sahlin representera som Reinfeldt? Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- SVT Nyheter (2009, 5 maj). Oppositionen lovar borgfred. Hämtad 2023-05-11, från <https://www.svt.se>
- Tidningarnas Telegrambyrå (2000, 4 december). Uppslutning kring EU-ordförandeskapet – trots allt. Hämtad 2023-06-01, från Retriever Research.
- Västerbottens Folkblad* (2009, 8 maj). Ledare: Skippa borgfreden, Mona Sahlin! Hämtad 2023-05-01, från Retriever Research.
- Åsling, M. (2022, 27 oktober). Återigen borgfred mellan S och C i kommunerna. *Östersunds-Posten*. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.
- Östgöta Correspondenten* (2003, 13 september). Jämnt inför euro-valet. Hämtad 2023-05-11, från Retriever Research.

Riksdagsprotokoll

- Attefjord, N. (2021). Riksdagens protokoll 2021/22:8.
- Larsson, K. (2008). Riksdagens protokoll 2008/09:102.